

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРОГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено функціонально-прогностичну модель та педагогічні умови виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. Визначено провідні наукові підходи (особистісно орієнтований та суб'єкт-суб'єктний) до такої діяльності. Схарактеризовано основні функції моделі, серед яких: пізнавальна, інтегративна, партнерська, стимулююча, корекційна. Обґрунтовано педагогічні умови (підготовка вчителів до виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів; розроблення та впровадження методики виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у навчально-виховному процесі; забезпечення взаємодії школи із сім'єю у вихованні ціннісного ставлення до людини у молодших школярів) та принципи (систематичності і цілісності, наступності, гуманізації, особистісно орієнтований, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, єдності всіх зусиль, відповідності віковим особливостям, резонансу) виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Ключові слова: молодші школярі, структурні компоненти, наукові підходи, ціннісне ставлення до людини, принципи виховання.

Зорієнтованість українського суспільства на демократичні цінності і гуманістичну мораль зумовлює потребу розроблення ефективних моделі та педагогічних умов виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. Особливо ця проблема загострюється сьогодні, в умовах військових дій на сході України, коли людське життя знецінюється, існує загроза терактів, руйнуються моральні ідеали, ведеться боротьба за цілісність країни. Усе це актуалізує необхідність переорієнтування українського суспільства з авторитарної на гуманістичну мораль, що передбачає ставлення до людини як до мети, а не як засобу.

Різні аспекти ціннісного ставлення до людини досліджували І. Бех, С. Гаряча, О. Докукіна, К. Журба, В. Киричок, Г. Назаренко, В. Рибалко, К. Чорна, І. Шкільна, Н. Щуркова, які відображають сучасне бачення зазначеної проблеми.

Метою статті є розкриття моделі та педагогічних умов виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Проведений нами науковий аналіз досліджуваної проблеми та діагностика рівнів вихованості у молодших школярів ціннісного ставлення до людини дали змогу виявити основні тенденції у педагогічній теорії і практиці, проблеми і прогалини, а також розробити модель та визначити педагогічні умови виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

У створенні зазначеної функціонально-прогностичної моделі для проведення формувального етапу експерименту ми спиралися на гуманістичну етику та Концепцію гуманістичного виховання (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, К. Чорна, І. Шкільна), концепцію особистісно орієнтованого підходу (І. Бех), концепцію суб'єкт-суб'єктного підходу (Ш. Амонашвілі, В. Білоусова).

Основним науковим підходом у роботі педагога з батьками і дітьми був особистісно орієнтований, який забезпечував виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів через ставлення до вихованців як найвищої цінності; увагу до внутрішнього світу та переживань дитини; персоналізацію виховання; адаптацію змісту навчальної і виховної інформації до рівня здатності її сприйняття вихованцями; врахування індивідуальних особливостей, здібностей, нахилів дитини, розвиток відповідальності та здатності усвідомлення наслідків власних дій; апеляцію та підтримку авторитетних дорослих.

Суб'єкт-суб'єктний підхід визначав взаємоактивну партнерську взаємодію вихователя і вихованця, спрямовану на встановлення довірливих стосунків; почуття комфорту та захищеності через педагогічну підтримку, розуміння моральних потреб молодших школярів, створення ситуацій успіху з метою їх мотивування та стимулювання до прояву ціннісного ставлення до людини у реальній поведінці.

Ми виходили з того, що функціонально-прогностична модель спроможна об'єктивно і цілісно відобразити процес виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів (рис.).

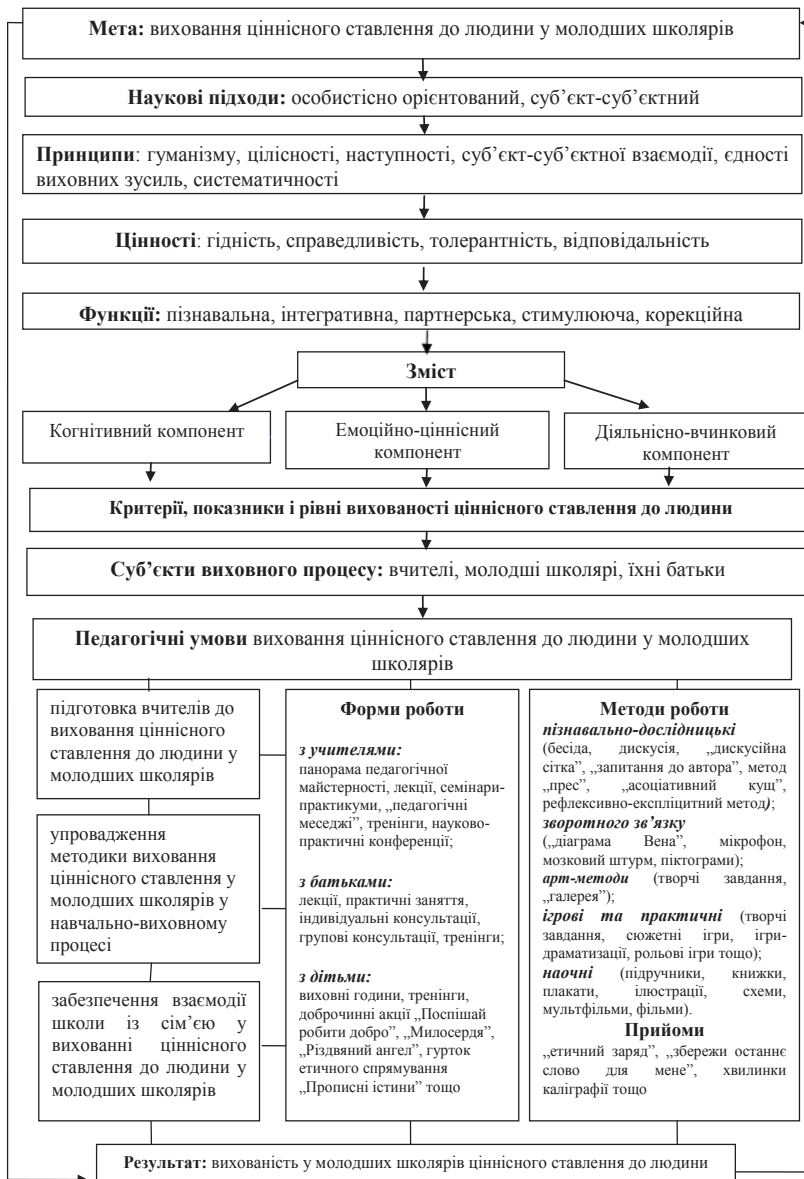

Рис. Функціонально-прогностична модель виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у навчально-виховному процесі

Означена модель унаочнює виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів як систему, з внутрішньою структурою, на основі взаємозв'язків та взаємозалежностей, та охоплює такі етапи:

- конструювання;
- встановлення зв'язків між елементами моделі;
- порівняння реальних та ідеальних характеристик;
- виявлення розбіжностей та корегування моделі;
- інтерпретація отриманих даних;
- практична перевірка результатів прогностичної моделі.

Структурні компоненти (мета, наукові підходи, принципи, цінності, зміст, критерії, показники, рівні, педагогічні умови, форми, методи та результати роботи) розробленої моделі віддзеркалюють особливості взаємодії усіх суб'єктів виховного процесу, що виконують найважливіші функції, серед яких:

- *пізнавальна функція* – забезпечує засвоєння етичних знань та інтеріоризацію цінностей (людяності, гідності, толерантності, справедливості, відповідальності) через формування умінь і навичок взаємодії з однолітками і дорослими, морального досвіду, а також через самопізнання, самооцінку, що визначає ставлення до себе;
- *інтегративна функція* – спрямована на активну взаємодію всіх учасників виховного процесу, сім'ї і школи, взаємозв'язок навчання і виховання, що спонукає дітей до практичного застосування у реальному житті здобутих знань, умінь і навичок;
- *партнерська функція* – сприяє діалогу та суб'єкт-суб'єктній взаємодії усіх учасників виховного процесу, встановленню довірливих рівних стосунків, які є основою поваги та шанобливого ставлення один до одного;
- *стимулююча функція* – передбачає заохочення та спонукання дітей до прояву ціннісного ставлення до людини в різних життєвих ситуаціях, переконання їх у правильності такої поведінки;
- *корекційна функція* – реалізується з метою подолання егоцентричних мотивів та деструктивних явищ у ставленні молодших школярів до інших людей, а також розвитку самоконтролю та саморегулювання власної

поведінки на основі усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків.

Зазначені функції забезпечили ефективність експериментальної моделі та впровадження педагогічних умов виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Ми поділяємо думку С. Гарячої стосовно того, що педагогічні умови детермінують “цілеспрямовану систему роботи, спрямовану на досягнення мети, вирішення поставлених педагогічних завдань, через відповідний зміст, форми і методи виховання, що передбачає досягнення певного результату” [2, с. 88].

Педагогічними умовами, що забезпечують ефективне виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини, визначаємо:

- підготовка вчителів до виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів;
- розроблення та впровадження методики виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у навчально-виховному процесі;
- забезпечення взаємодії школи із сім'єю у вихованні ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Зазначені педагогічні умови є ефективними через комплексність, взаємозв'язок і цілісність.

Педагогічні умови виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини детермінуються положеннями гуманістичної етики і відповідають *принципам* сучасного виховання, зокрема:

- *принцип систематичності і цілісності*, сприяє вихованню ціннісного ставлення до людини у молодших школярів через цілеспрямований вплив як на уроках, так і в позаурочній діяльності;
- *принцип наступності*, передбачає неперервність у вихованні ціннісного ставлення до людини на основі збереження та розвитку здобутих знань, умінь і навичок молодших школярів та встановлення зв'язку між їхніми реальними досягненнями та подальшим розвитком;
- *принцип гуманізації*, вимагає ціннісного ставлення до дитини, поваги її прав, визнання пріоритету її інтересів, права бути собою;

- *особистісно орієнтований принцип*, спирається на активність, ініціативність та індивідуальні особливості конкретного вихованця, його інтереси, цінності, ставлення дитини до себе та до інших, посилені виховні завдання з метою усунення суперечностей та досягнення успіху у вихованні ціннісного ставлення до людини;
- *принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії*, потребує ставлення до дітей як суб'єктів виховання, здатних змінити самих себе, виявляти повагу до людей;
- *принцип єдності виховних зусиль*, допомагає скоординувати зусилля школи, сім'ї та інших соціальних інститутів у вихованні ціннісного ставлення до людини у молодших школярів;
- *принцип відповідності віковим особливостям*, передбачає врахування вікової специфіки у вихованні ціннісного ставлення до людини через відбір змісту, форм і методів роботи для кожного з підперіодів дітей молодшого шкільного віку;
- *принцип резонансу*, реалізується через уважність до власних вчинків і слів, уміння рефлексувати з приводу свого осмислення власних вчинків та поведінки.

Формувальний експеримент проводився на базі гімназії ім. Тараса Шевченка, Кіровоградського колегіуму, загальноосвітніх шкіл № 34, № 29, № 16, № 4 м. Кіровограда, Маловиськівської ЗШ № 3 I–III ступенів Кіровоградської області, Смілянської загальноосвітньої школи I–III ступенів Смілянської міської ради Черкаської області, Городищенської ЗШ № 2 I–III ступенів Городищенської районної ради Черкаської області, Українського колежу ім. В. О. Сухомлинського № 272 м. Києва.

Організація виховної роботи визначалася Законами України “Про освіту”; “Про загальну середню освіту”; Указом Президента України “Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”; положеннями державних програм “Вчитель”, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді, Наказом “Про основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України” МОНмольспорту України від 31.10.11 р. № 1243, Національною

доктриною розвитку освіти України у XXI столітті та іншими нормативними документами, що стосуються навчання й виховання молодших школярів.

Необхідною педагогічною умовою виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів є підготовленість вчителя до такої діяльності.

У своїх дослідженнях Н. Щуркова наполягає на тому, “що професійна підготовка педагога, як вихователя нового покоління, повинна мати три основні вектори базової основи педагогічної освіти: практичну філософію, практичну психологію і практичну етику. А у центрі професійного вдосконалення повинні стояти категорії “цінності”, “ставлення”, “уміння” [2, с. 228–229].

Важливими складниками професійної компетентності вчителя щодо виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини є: знання про ціннісне ставлення до людини у теорії і практиці педагогічної науки, педагогічні уміння, педагогічна позиція, психологічні особливості особистості самого учителя, які забезпечать у молодших школярів ціннісне ставлення до людей.

Педагогічна позиція вчителя визначає принципи виховної діяльності, а також охоплює систему його ставлень (до учня, себе, до батьків), які характеризують його поведінку, самооцінку, рівень професійних домагань.

Підготовка педагога до виховання ціннісного ставлення до людини в сучасних умовах має ґрунтуватися на гуманістичній етиці і моралі, які визначають її зміст і спрямованість.

За нашим переконанням, підготовка педагога повинна здійснюватися з опорою на творчу особистість вчителя та у певній логічній послідовності, яка забезпечуватиме особистісне і професійне зростання, відповідні навички, необхідні для взаємодії з колегами, батьками і дітьми. Слід також приділити увагу особистісним якостям, які б визначали: організованість, прагнення морально розвиватись і професійно зростати, а також мотиваційну спрямованість педагога, що є важливою передумовою оптимізації виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини.

До змісту підготовки вчителів до зазначеної діяльності необхідно додати: підвищення рівня *педагогічної ерудиції*, тобто розширення кола педагогічних знань з проблеми, які

учитель активно застосовуватиме у початково-виховному процесі; стимулювання *педагогічної цілеспрямованості*, потреби вчителя у плануванні та організації своєї роботи, готовності до змін завдань залежно від педагогічної ситуації; формування *педагогічної спостережливості* – розуміння вчителем сутності педагогічної ситуації, причинно-наслідкових зв'язків, з тим щоб краще зрозуміти та підтримувати учня; розвиток *педагогічної інтуїції* як здатності швидко приймати педагогічні рішення з випередженням можливого подальшого розвитку проблемних ситуацій; спонування до *педагогічної імпровізації* – знаходження ефективного педагогічного рішення і його втілення у виховну практику; втілення *педагогічного оптимізму*, який ґрунтується на вірі у здібності і можливості вихованців, здатність побачити у кожній дитині те позитивне, на що можна спиратися [4, с. 120].

Важливе значення при цьому мають педагогічні уміння, які варто поділити на *прогностичні*, коли йдеться про практично-операційний аспект, та *конструктивно-організаційні*, які забезпечували доцільне використання та поєднання форм і методів виховання ціннісного ставлення до людини.

Навчально-виховний процес початкової школи характеризує суб'єкт-суб'єктну діяльність вчителів і учнів, спрямовану на:

- поглиблення та систематизацію знань систематизацію про людину і ціннісне ставлення до неї;
- розвиток емоційної сфери, рефлексії як умови переживання значущості ціннісного ставлення до людини на особистісному рівні та інтеріоризації моральних цінностей;
- самостійну діяльність та формування позитивного морального досвіду учнів 1–4 класів у життєвих і змодельованих ситуаціях.

В організації навчальної і виховної діяльності молодших школярів вчителі, поряд із традиційними, також застосовували інноваційні форми і методи виховання ціннісного ставлення до людини, що відображають досягнення вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки і практики.

Вчителі ставили за мету задіяти виховний потенціал уроків “Я і Україна”, “Громадянська освіта”, “Читання”, “Українська мова”, “Основи здоров'я”, “Музика”, “Образотворче

мистецтво”, під час яких не лише формувалися знання, необхідні уміння і навички, а й зразки та досвід ціннісного ставлення до людини.

На початку уроків вчителі експериментальних груп, зазвичай, використовували прийом *“етичного заряду”*, який поєднував побажання та очікування педагога і дітей та виконував роль певної етичної установки на ціннісне ставлення у взаєминах з однолітками, сприяв запобіганню конфліктним ситуаціям та гідному виходу з них. *“Етичний заряд”* орієнтував дітей на створення доброзичливого клімату в учнівському колективі через оптимістичний прогноз їхньої поведінки та психологічну установку на повагу оточуючих і один до одного, на емоційне тепло і взаєморозуміння, коли ніхто не буде скривджений чи обділений увагою. Це також допомагало вчителю бути доброзичливим, краще розуміти дітей. *“Етичний заряд”* відігравав роль як розрядки, так і зарядки позитивом; використовувався також після завершення уроків, налаштовуючи дітей на наступний день.

Спираючись на положення програми і методичні рекомендації, ми організовували роботу з батьками таким чином, щоб викликати інтерес до виховання власних дітей, їхніх вікових особливостей та моральних якостей, що сприяло вихованню ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Взаємодія педагогів і батьків передбачала: з’ясування і врахування інтересів, потреб суб’єктів виховного процесу у процесі організації спільної діяльності і спілкування; опору на позитивні якості батьків і дітей; довіру до дитини та батьків; ставлення до батьків як партнерів, однодумців у вихованні ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку; педагогічний оптимізм у вирішенні проблем; повагу до усіх суб’єктів виховного процесу; дотримання етикетних норм та пошанівних традицій українського народу; вияв ціннісного ставлення до усіх суб’єктів виховного процесу.

Отже, нами обґрунтовано функціонально-прогностичну модель і впроваджено педагогічні умови виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів (підготовка вчителів до виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів; упровадження методики виховання ціннісного ставлення у молодших школярів у навчально-виховному процесі; забезпечення взаємодії школи із сім’єю у вихованні

ціннісного ставлення до людини у молодших школярів), ефективність яких доведено. Подальшої розробки потребує особистісно орієнтована технологія виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Література

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : [навч. посібник] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія “Альма-матер”)
2. Гаряча С. А. Виховання основ етичної культури молодших школярів в навчально-виховному процесі : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Світлана Анатоліївна Гаряча. – Київ, 2010. – 243 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Освіта, 2012. – 392 с.
4. Рогожникова Р. А. Теория и практика воспитания дисциплинированности школьников на основе ценностного отношения к человеку : дис. ... д-ра ист. Наук : 13.00.01 / Р. А. Рогожникова. – Пермь. 1998. – 327 с.
5. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : [посібник для вчителів і методистів початкового навчання] / Олександра Яківна Савченко. – 2-ге вид., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
6. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І. О. Синиця. – К. : Радянська школа, 1981. – 256 с.
7. Щуркова Н. Е. Новое воспитание в новой школе / [Щуркова Н. Е., Мухин М. И., Желаннова А. В. ; под общ. ред. Н. Е. Щурковой]. – М. : АРКТИ, 2012. – 264 с.

О. П. Третяк

Функционально-прогностическая модель и педагогические условия воспитания ценностного отношения к человеку у младших школьников

Кировоградский институт последипломного педагогического образования имени Василия Сухомлинского
(63/39 ул. Большая Перспективная, Кировоград, Украина)

В статье представлены функционально-прогностическая модель и педагогические условия воспитания ценностного отношения к человеку у младших школьников. Определены основные научные подходы (лично-ориентированный и субъект-субъектный) к такой деятельности. Охарактеризованы главные функции модели, среди

которых: познавательная, интегративная, партнерская, стимулирующая, коррекционная. Обоснованы педагогические условия (подготовка учителей к воспитанию ценностного отношения к человеку у младших школьников; разработка и внедрение методики воспитания ценностного отношения к человеку у младших школьников в учебно-воспитательном процессе, обеспечение взаимодействия школы с семьей в воспитании ценностного отношения к человеку у младших школьников) и принципы (систематичности и целостности, преемственности, гуманизации, личностно ориентированный, субъект-субъектного взаимодействия, единства всех усилий, соответствия возрастным особенностям, резонанса) воспитания ценностного отношения к человеку у младших школьников.

Ключевые слова: младшие школьники, структурные компоненты, научные подходы, ценностное отношение к человеку, принципы воспитания.

O. P. Tretiak

A Functional and Prognostic Model and Pedagogical Conditions of Education of Value Attitude to a Human Being among Junior Schoolchildren

Kirovohrad Vasyl Sukhomylnskyi Regional In-Service Teacher Training Institute (63/39 Velyka Perspektyvna Str., Kirovohrad, Ukraine)

The article deals with the functional and prognostic model and pedagogical conditions of education of value attitude to a human being among junior schoolchildren. The main scientific approaches to this problem have been defined (personality-oriented and subject-subjective). The main functions of the model have been characterized (cognitive, integrative, cooperative, incentive, corrective). The corresponding pedagogical conditions are substantiated (training of teachers for the education of value attitude to a human being among junior schoolchildren; elaboration and implementation of the methodology of educating value attitude to a human being among junior schoolchildren during teaching and educational process; the provision of interconnection between school and family during the education of value attitude to a human being among junior schoolchildren), and principles (of systematic character and integrity, of succession, humanization, personality-oriented, of subject-subjective interconnection, the integrity of all efforts, of the correspondence to age peculiarities, of the resonance) of educating value attitude to a human being in junior schoolchildren are defined.

Keywords: junior schoolchildren, structural components, scientific approaches, value attitude to a human being, principles of education.

References

1. Bekh, I. D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv: Akademvydav.
2. Hariacha, S. A. (2010). *Vykhovannia osnov etychnoi kultury molodshykh shkolariv v navchalno-vykhovnomu protsesi* [Education of basics of ethical culture of junior schoolchildren in the educational process]. (Candidate dissertation, Kyiv).
3. *Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv iz navchanniam ukrainskoiu movoiu. 1–4 klasy.* (2012). [Educational programs for general education institutions with Ukrainian language teaching. 1–4 forms]. Kyiv: Osvita.
4. Rogozhnikova, R. A. (1998). *Teoriia i praktika vospitaniia disyplinirovanosti shkolnikov na osnove tsenostnogo otnosheniia k cheloveku* [The theory and practice of education of discipline of schoolchildren based on value attitude to a human being]. (Doctoral dissertation, Perm).
5. Savchenko, O. (2009). *Vykhovnyi potentsial pochatkovoï osvity* [The educational potential of primary education]. Kyiv: Bohdanova A. M.
6. Synytsia, I. O. (1981). *Pedahohichni takt i maisternist uchytelia* [Pedagogical tact and teaching skill]. Kyiv: Radianska shkola.
7. Shchurkova, N. Ye. (2012). *Novoie vospitaniie v novoi shkole* [New education in new school]. Moscow: ARKTI.